

Livets søndag

Hegel og den kristne religion

Niels Grønkjær

På sin 50-års fødselsdag, 27. august 1820, foretager G.W.F. Hegel sin første kunstrejse til Dresden. Han iagttager en udvikling i maleriet, hvor de italienske mestre i 1500-tallet er bundet til religiøse motiver, mens de nederlandske malere er mere optaget af menneskets liv i verden.

Det tilskriver han reformationen. Det verdslige frigøres fra religiøs omklamring. Hos de hollandske mestre ser man glæden ved menneskets liv i verden. Husgeråd, familiefester, læsning, landskaber, blomster, koner, mænd, børn.

"Det er livets søndag," siger Hegel.

Om søndagen praktiserer vi det, der har sit formål i sig selv. Søndagen skal ikke bruges til noget. Den er ikke nyttig. Her udfoldes menneskets frie liv i verden.

Som kunsten og religionen har filosofien til opgave at klarlægge, hvad dét vil sige: "Filosofi er livets søndag," siger Hegel også.

I oplysningen så han derimod en nyttetænkning, hvor videnskab skulle bruges til, at mennesket lagde naturen under sig, hvor det selv skabte historien, og hvor det i opbygningen af samfundet blev gjort til genstand for en undertrykkende formålsrationalitet.

I sin kritik af oplysningen viser Hegel, at en sådan utilitarisme tager friheden fra mennesket. Han kan ikke forestille sig en legitim stat, som ikke giver udstrakt plads til kunst, religion og filosofi. Det ikke-nyttige er norm for et menneskeligt liv: frihed i fællesskab.

Form og indhold

Hegel siger, at kunst, religion og filosofi har samme *indhold*. Alle tre drejer sig om 'det absolutte'. Det absolutte er en proces, som forsoner mennesket med verden, og som ikke har noget formål uden for sig.

Forsoningsprocessen er ikke retlinet. Der er uoverensstemmelser, tilbageslag, konflikter, krige. Modsætningerne kan være så dybe, at forsoning synes

umulig. Men Hegel nærer dyb tiltro til, at selv da deltager vi i en proces, som tilspiller os muligheder, vi ikke af os selv kan få øje på.

Han kalder det 'ånd'. Her over hovederne på os udfolder der sig en større sammenhæng, som det er vores opgave at forstå os selv i. Ved kunst, religion og filosofi.

Disse tre har altså fælles indhold. Men *formen* er forskellig.

Kunstens form er *anskuelsens*. Den appellerer til sansningen og følelsen, hvor vi erfarer, hvordan modsætninger indføjtes i en helhed, vi selv vokser sammen med.

Religionen udfolder sig i *forestillingens* form. Man kan for eksempel ikke se Jesu opstandelse (den begivenhed udmaler evangelisterne netop ikke), men man kan tro den.

Filosofiens form er *begrebet*. Det er det højeste, siger Hegel. Filosofien tænker foreningen af modsætninger. Den begriber, at der er en sammenhæng i det, der ellers er adskilt, og at en overgangstid kan føde nye muligheder, befriet fra indskydelser og fordomme.

Filosofien 'ophæver' sansning, følelse og tro. 'Ophæver' betyder både, at de ophører med at være forståelsesformer, man kan fæste ubetinget lid til, og at deres indsigter opbevares i filosofien; at de lever videre i dens begreb.

Når Hegel skriver, at "filosofien er livets søndag", indebærer det så, at den fortrænger de to andre søndagsaktiviteter?

Hegel taler om, at kunstens tid er forbi. Men det betyder blot – tror jeg – at kunsten er befriet fra at skulle tjene sine gamle religiøse formål. Som hos de hollandske malere.

Men hvad med religionen, er dens tid forbi? Det siger Hegel intetsteds selv. Alligevel kan det godt være konsekvensen af hans filosofi, at religionen i moderniteten mister sin berettigelse. Det mente de såkaldte venstre-hegelianere – blandt andre Ludwig Feuerbach og Karl Marx. For dem betød Hegels tale om, at religionen ophæves i filosofien, at den afskaffes, ikke at den opbevares eller lever videre.

Men er der i Hegels forståelse af den kristne religion en indsigt om, at mennesket kan leve frit i en modsætningsfyldt verden i dag?

Guds død

Længe før Friedrich Nietzsche erklærer Hegel, at den nye tids religion udspringer af følelsen af, at "Gud selv er død". Langfredag dør Guds søn på korset, gudsforladt.

Det tog den gamle tids religion ikke alvorligt. Den forestillede sig derimod, at der eksisterede en uforanderlig gud, som engang havde været årsag til verdens skabelse. Det er denne metafysiske Gud, som Hegel – og senere Nietzsche – lægger i graven.

Men Gud er ikke uforanderlig. Hegels afgørende træk er, at han lægger bevægelsen ind i Gud selv. Gud er den, der i sig selv fuldbyrder bevægelsen: Fra umiddelbart at være den, han er, udsætter han sig for negativiteten, døden. Han overvinder den dybeste modsætning ved at tage den på sig. Det er "negationens negation".

Kun den levende Gud kan dø. Og kun en gud, der kan dø, kan opstå. Metafysikkens uforanderlige Gud var død på forhånd.

Hegels tanke om Guds død tager konsekvensen af, at man ikke længere kan fæste lid til en uforanderlig verdensorden eller et urokkeligt fundament for alting. Hans store nydannelse i tænkingens historie er, at han sætter grundlaget for alting i bevægelse.

Han er inspireret af den kristne forestilling om, at Gud er treenig: far, søn og helligånd. En levende, differentieret enhed.

Men denne enhed er ikke lukket om sig selv. Gud bliver et menneske i verden. Det gør han, fordi han kun kan forstå sig selv i kraft af noget andet end sig selv. Han er nødt til at involvere sig med det, der *ikke* er ham: mennesket og verden.

Hegels trumf er, at Gud udsætter sig for den dybeste konflikt. Han påtager sig det, der er ham helt fremmed, et menneskes død, for at forsones sig med dette menneske – og derved med sig selv.

Modsætningers forening

Denne kristne forestilling om den levende Guds død og opstandelse, svarer til filosofiens begreb: Det, der umiddelbart er, hvad det er, kan kun blive virkeligt, hvis det udsætter sig for det, det ikke er.

Hegelianeren Judith Butler: "Jeg er ikke dig, men jeg er ikke mig uden dig." Man kan tilføje: "Du er ikke mig, men jeg håber, at du ikke er dig uden mig." Dette 'ikke uden' – kald det kærlighed, kald det ånd.

Vi kan ikke bare affærdige det, der er anderledes end os selv, det forskellige, det fremmede. Selv om vi ikke vil være ved det, er det ofte produkt af vores egne fordomme. Vi kan anse modsætninger for uoverstigelige og forskanse os mod det, der ikke er os. Men Hegels filosofi vil vise, at den forskansede identitet må nedbrydes. Her over vores fordomme sætter der sig en fornuft igennem, som forener modsætninger.

Kristendommen er fornuftens religion, fordi den i sin kerne er forestillingen om, at der er forsoning i den dybeste splittelse, enhed i adskillelsen. Den er åndens religion.

For meget?

Hegel sporer en udvikling i religionerne, kulminerende i kristendommens protestantiske form.

En lignende udvikling gælder hans historiefilosofi. "Fremskridtet i frihedsbevidsthed" er det normative perspektiv i udviklingen. Først er *én* fri: den asiatiske despot; så, i den græske bystat, er *nogle* frie: de stemmeberettigede mænd; endelig, med kristendommen, er *alle* er frie – uanset etnicitet, race, nationalitet, køn, socialstatus, religion.

Med kristendommens dogme om inkarnation – at Gud bliver et menneske – fødes ideen om, at mennesket skal være frit som menneske. Denne idé får nyt liv med protestantismen og søges i det moderne samfund virkeliggjort politisk, under inspiration fra Den Franske Revolution – som Hegel i øvrigt havde stærkt modsatrettede erfaringer med.

Man kan med rette klandre Hegel for at være eurocentriker. Og man kan måske også mene, at der er noget totaliserende ved hans tænkning. At han simpelthen er for meget.

Disse indvendinger er ikke uberettigede. Men man kan godt læse Hegel uden at underlægge sig denne konklusion. Hans grundtanke om, at vi altid deltager

i en proces, vi ikke har overblik over, kan netop medvirke til selvkritik. Bevidstheden om, at der altid er mere på færde, end vi umiddelbart kan overskue, giver os et andet blik på verden end uangribelige meninger, som på forhånd har gjort sig færdig med alt andet end sig selv.

Tre nutidige hegelianere

Den canadiske filosof Charles Taylor har for nylig sagt, at det bedste fra den kristne tradition er "ideen om, at vi alle er syndere". Den minder os om, at vi ikke skal gøre minoriteter til syndebukke, men i stedet huske på, "at dramaet om Jesu liv, død og opstandelse netop var det omvendte drama: Den sande Gud er i ofret, ikke i forfølgerne."

Den italienske filosof Gianni Vattimo har slået til lyd for, at inkarnationstanken afvikler forestillingen om en almægtig, potentielt voldelig gud, til fordel for en svækkelsesproces, hvor kristendommens budskab fuldbyrdes i næstekærlighed og sekularisering.

Og den slovenske filosof Slavoj Žižek har erklæret, at Gud sender helligånden til menighedens fællesskab, for at vi skal fortsætte hans værk, så vi ikke kommer til at leve i et trist samfund, hvor vi enten kan hengive os til en vulgær, livsnydende, egoistisk liberalisme – eller søge tilflugt i fundamentalismen, de religiøse, de humanistiske, de politiske.

Religionen går ud i verden

Det er ikke søndag hver dag. Beskyttede livsformer og ophøjede idealer er intet værd, hvis de ikke virkeliggøres i fælleslivet.

"Det ligger i religionen, at den går ud i den virkelige verden", siger Hegel. Det kan betyde to ting.

Det kan betyde, at kristendommen "forgår", som han siger. At den – uden for gudstjenesten – opløses i samfundets liv. På en uigennemskuelig måde præger kristendommen vores normer og livsmåder. Men selv om disse normer i deres oprindelse er kristne, er det i dag påkrævet, at de begrundes i filosofiens mere almene sprog.

At religionen går ud i verden, kan imidlertid også betyde, at kristendommen "virkeliggøres", siger Hegel. Dens budskab er først opfyldt, når vi træder ud af

vores egen begrænsning og forbinder os med andre mennesker og kulturer i et hverdagsliv.

Dermed opbevares religionens ikke-nyttige aktivitet i filosofiens ikke-nyttige tanker. Religionens forestillinger inspirerer fortsat filosofiens begreb. Ja, Hegel kan tilmed sige, at "filosofien er faktisk selv gudstjeneste, religion." Den beskæftiger sig med det samme som religionen: det absolutte, Gud.

Vi lever ikke i en udviklingstid, hvor det, der var, vil forlænges i det, der kommer. Vi lever i en overgangstid, hvor det er futilt og fatalt at drømme om, at det, der kommer, vil være som det, der var.

Ud af nutidens modsætninger giver sig nye muligheder, som vi kan have svært ved at øjne, men som vi skal være klar til at gribe. Verden bliver kold, hvis det nyttige tager livet af det ikke-nyttige.

Niels Grønkjær (f. 1955), religionsfilosof, dr.theol.

Indtil 1. august 2020 valgmenighedspræst i Vartov. Tidligere lektor i etik og religionsfilosofi, Aarhus Universitet.

Har blandt andet skrevet: *Den nye Gud. Efter fundamentalisme og ateisme* (2010) og *Det nye menneske. Efter naturalisme og eksistentialisme* (2017). *Søndag. Prædikener* (2020).

Yndlingscitater:

"Kærligheden er, at der gøres forskel på to, som dog for hinanden slet og ret ikke er adskilt. Følelsen og bevidstheden om denne identitet er kærligheden, dette at jeg er uden for mig selv: jeg har ikke min selvbevidsthed i mig selv, men i noget andet eller en anden; men denne anden ... har også kun sin selvbevidsthed i mig, eftersom også denne anden er uden for sig selv, og vi er begge ikke andet end denne bevidsthed om at være ude af os selv og have vores identitet i det. Denne anskuelse, denne følelse, denne viden om enhed – dét er kærligheden."

[G.W.F. Hegel: *Vorlesungen über die Philosophie der Religion II*, Werke 17, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1986, s. 221f.]